

тях романът Скитникът евреин е събудил жив интерес. Той е превеждан в различни списания или е издаван в отделни свързки, после е публикуван в отделен том през 1857—1858 г.

Както свидетелствува Паул Корня в посоченото му произведение, след революцията от 1848 г. у нас Жорж Санд и Евгени Сю имат голяма популярност. Той подчертава, че „до революцията първенците на културното движение от трите румънски княжества бяха ориентирани публиката и поощряваха усърдието на младежите, които искат да работят, към пълноценни и необходими заради нравствено-поучителното им съдържание чужди произведения, достойни да бъдат подражавани благодарение на тяхната съвършена форма“⁵⁵.

Живеейки в тази атмосфера, българският книжовник Хр. Ваклидов е съблазнен да преведе романа Скитникът евреин, който публикува в Браила през 1860 г. След като излиза в отделен том, романът бива обнародван и в сп. „Зорница“ през 1864 г. и това говори за вниманието, което му се обръща от българския читател. Навярно, тъй като Хр. Ваклидов е владеел добре френски език (той е издал и един учебник по френски език за българи и е публикувал редица други преводи пак от френски език), следва да смятаме, че и преводът на този роман е направен по френския оригинал. Обаче мислим, че и този път създадената атмосфера в Румъния около гореспоменатото произведение помага на преводача да се ориентира при избора както на френския писател, така и при избора на произведението му и особено ако имаме пред вид, че Скитникът евреин в румънски вариант предлага българския.

Някои преведени на български език книги през съответния период, с който се занимаваме, заедно с художествената си стойност носят и едно ново революционно въздействие в пълно съзвучие с надеждите и идеалите на българската емиграция в Румънските княжества. В това отношение типичен пример е книгата на Н. Гогол Тарас Булба, преведена от Нешо Бончев и печатана в Браила през 1872 г. Преводачът е съзнал, че това произведение ще играе важна роля на агитатор и мобилизатор сред българските емигранти, тъй като е проникнато от висок патриотичен патос и възхвалява особено много качествата на мъжество, доблест и всеотдайност. Качествата на Тарас Булба навярно ще са били за българските емигранти жив пример, достоен да бъде следван.

Чрез публикуването на тази книга Бончев е смятал, че ще се утвърди още повече надеждата за освобождаването на България от турско робство.

Преследвайки същата цел, преводачът публикува в Браила през 1870 г. превода на пиесата Разбойници от Фр. Шилер,⁵⁶ а големият певец на българската лирика Хр. Ботев превежда драмата Кремуций Корд.⁵⁷

Успоредно с героично-патриотичния патос (в пълно съзвучие с епохата) срещаме книги с поучително-нравствен характер, преплетен с дух на протест срещу тиранията. Във връзка с това за отбелязване е и фактът, че в нашата страна още от третото десетилетие на миналия век големият румънски книжовник Й. Елиаде Ръдулеску се бореше да се стигне до духовно съвършенство чрез преводите. Във вестника си „*Curier de ambe sexele*“ подчертава: „Преводите имат за цел да облагородяват обичаите, да разсейват предрасъдъците, да учат човека как да живее в мир с другите и в покой със себе си, да покажат на всекиго неговите задължения и по такъв

10—58, București, Matilda sau memoriile unei femei june, tradusă de A. Baronzi, vol. I—IV, București, 1853—1854; Matilda, dramă în cinci acte . . . tradusă din franceză de I. Petrescu, București, 1855; Artur Jurnalul unui necunoscut, Traducție de D. Teulescu, vol. I—II, București, 1854; Comandorul de Malta, tradusă de Nicolae Racovitza, București, 1857; Gruceade argintu de la Eugene Sue, tradusă de Ion Eliadem, București, 1858; Jidovul rătăcitor, tradus de Iosif Archidiaconul, vol. I—VIII, București, 1857—1858.

⁵⁵ P. Cornea, пос. същ., стр. 62.

⁵⁶ Н. Бончев е живял дълго време в Русия и след завършване на образованието си. Тук той превел Тарас Булба положително от руски и пиесата Разбойници или от немски, или от някой руски вариант. Сигурно е, че той е единственият от българските преводачи, който не е живял като емигрант в Румъния, обаче е използвал възможностите, предоставени от нашата страна на емигрантите. Затова той изпращал тук своите преводи, за да бъдат отпечатани и разпространени.

⁵⁷ М. Стоянов, пос. същ., стр. 31.

начин да го доведат до най-високото стъпало на човешкото достойнство, за което е фактически създаден.⁵⁸

Този доминиращ момент намираме между другото в две анонимни творби: Многострадална Геновева и Питиас и Дамон или искрено приятелство, широко известни в цяла Европа на течение на вековете, известни и в Румъния през дадения период в румънски превод.

Многострадална Геновева е средновековна легенда от германски произход, известна още през XV в.⁵⁸ В нашата страна тя стига в края на XVII в. преведена от украински език. В съвременната немска литература е била преработена от Тиек и Хебъл, а в румънската от Михаил Садовяну.⁵⁹

Павел Тодоров, друг български преводач, по време на своя престой в Белград намира сръбски вариант на тази легенда, превежда я на български и я печата там през 1856 г. Девет години по-късно (през 1865) същият преводач издава в Букурещ второто издание — дословно възпроизвеждане на първото, като го печата в печатницата на видния за онова време румънски издател Стефан Расидеску, който е имал връзки с българската емиграция.

В България пиесата се е радвала на голям успех. За пръв път се е играла през 1856 г. в Лом,⁶⁰ вероятно по превода на Павел Тодоров. Многострадална Геновева се е играла с голям успех и от българските емигранти от Букурещ, Браила и други градове. На корицата на един екземпляр от българския превод, печатан в Букурещ, който днес се намира в Народната библиотека „Кирил и Методий“ в София, има следната ръкописна бележка: „Представена в Медико-хирургическото училище в Букурещ от учениците българци (на български език), от които втора роля и аз бих си взел, сиреч Голос Хофмайстор.“

Тази бележка свидетелствува за културната дейност на българите, намиращи се в Румъния. Втората пиеса, за която споменахме по-горе — Питиас и Дамон, — фактически е драматизация на един от древногръцките митове. Действащите лица, като заклеят лъжата и подлостта, са символ на искрено, предано и сърдечно приятелство. През ново време тя е била преработена от Гай Хиджиус и много други автори.⁶¹ Българският вариант е печатан в Браила през 1872 г. в превода на Николай Трифонов Боршуков. Авторът на варианта, по който е бил направен българският превод, е неизвестен, не се знае също и от кой език е превел българският книжовник, защото на корицата на посочения том има следната бележка „Превод от сръбски“, а на следващата страница има друга противоречаща бележка: „Превод от гръцки.“

М. Стоянов счита, че Николай Боршуков все пак е работил по сръбския вариант. За нас в дадения случай е важно само въздействието на творбата и ролята, която е играла в съответната епоха.

Насочването на българските преводачи към творби с нравствено-етически характер е било следователно специфичен белег на балканската културна атмосфера през средата на XIX в. В нашата страна Станчу Къпчиняну пише в увода на един сборник художествени произведения от френската литература, преведени на румънски, че вместо да дава на младите поучителни съвети под закостенялата форма на катехизис, предпочита да представи нравствените принципи чрез средствата на изкуството и на художествената литература.⁶²

На същите позиции стоят въобще и българските преводачи емигранти у нас. Така например покрай по-наивните преводи на български, осъществени на територията на Румънските

⁵⁸ N. N. Condeescu, *La legende de Genoviève de Brabant et ses versions roumaines*, București, 1938, ed. II, 1964; Надежда Андреевна Попова, Многострадалната Геновева от средновековната легенда до българската възрожденска сцена. — Годишник на Висшия институт за театрално изкуство, С., 1960, т. III, стр. 160—290.

⁵⁹ Mihail Sadoveanu, *Măria Sa Puiul Pădurii*, București, 1931.

⁶⁰ Пенчо Пенев, Лекции по история на българския драматически театър, С., 1952, ч. I, стр. 100 и сл.

⁶¹ Вж. М. Стоянов, пос. съч., стр. 28.

⁶² Stanciu Căpățineanu, *Biblioteca desfătătoare și plină de învățătură*, Prefață, Craiova, 1930.

княжества, като Майка Къшовница⁶³ или Книга на благонравие⁶⁴, срещахме и произведението на Доситей Обрадович Ижица⁶⁵, в чийто увод преводачът обнародва книгата на сръбския писател.

Същата ориентация има поемата в стихове Душенка от руския поет Иполит Федорович Богданович. На български я превежда В. Запryanов (обаче не в стихове) и я публикува в Букурещ през 1865 г.

Освен горепосочените произведения в нашата страна се превеждат и редица други книги с исторически или общокултурен характер;⁶⁶ ще споменем и ония книги с религиозен⁶⁷ или дори юридически характер.⁶⁸

Представените в настоящата работа преводи доказват богатата култура на българската интелигенция, намираща се в Румъния по онова време, сочат правилната им ориентировка в избора на писателите и произведенията за превод; те отговарят напълно на повелата на епохата. Коэффициентът на слаби произведения е малък. Като се имат пред вид условията, при които са живеели и работили тези първи български преводачи, като са държи сметка за цялата историческа конюнктура, за техните благородни идеали, напълно разбираме огромния принос на тези пионери за културното издигане на българския народ. Чрез своята преводаческа дейност те допринасят за разширяване и обогатяване на духовния хоризонт за канализиране и шлифоване на естетическия вкус на своите съотечественици.

Тези преводи не само задоволяват нуждата за четиво на българските читатели, но и ги стимулират, а за начинаещи писатели те представляват примери, достойни за подражание. Така че те служат и като поощряващ фактор за развитието на българската литература.

Също така, като имаме пред вид и книжовния български език през оная епоха, можем да изтъкнем, че преводачите са съвременен и негови творци.

И наистина, тъй като не са имали на разположение средствата, с които разполага един развит литературен език, нито опита на предшествениците в толкова сложна област на преводаческото дело — преводи на произведения от световната литература, те са били принудени да полагат огромно усилие, за да предадат на български колкото се може по-точно не само идейното съдържание на оригиналните произведения, но и тънкостите на езика, на стила, на различните начини за изразяване, присъщи на всеки отделен писател.⁶⁹ Ще изтъкнем още, че културната дейност е била смятана като патриотичен дълг на българските емигранти, намиращи се в Румъния. Те не са само хора с богата култура, познавачи на различни чужди езици, а са съще-

⁶³ Преведена от П. Д. Бояджиев, излиза в Букурещ в 1875 г.

⁶⁴ Излиза в Браила през 1864 г. в превод на Хр. Ваклинов. Книгата е имала успех и е претърпяла 4 издания.

⁶⁵ Публикувана в Букурещ в две издания (1858 и 1864 г.) и е преведена от българския книжовник Т. Хрулев.

⁶⁶ Древна египетска история, преведена от Н. Грънчаров, Букурещ, 1858 г.; Откриването на Америка, превод, излязъл през 1876 (по Н. Начов, пос. съч., стр. 36); Учебна книга за великия божий мир, книга с географски сведения, излязла в Букурещ, 1873, в превод на Д. Козлев; Уроци за първите аритметични правила, Букурещ, 1873, преведена от Хр. Ботев. Също преведена от Ботев е и За славянското произхождение на древните българи от Д. Иловански, излиза в Букурещ през 1875 г. (превод от руски език); Наставление за употреблението на животовъзбудителната машина, преведена от А. Христов, Букурещ, 1874; П. Сапунов превежда История на славянския народ, Букурещ, 1844.

⁶⁷ Чудеса пресвятой Богородице, преведена от Н. Йоанович, Букурещ, 1846; Кратко толкование на божия мир, преведена от Р. Попович, Букурещ, 1846; Сокращеный катехизис, превод от Т. Хрулев, Букурещ, 1860; и Жития на святините, Браила, 1864, преведена от Р. Блъсков; Новый завет, превод от Неофит Рилски, излиза в Букурещ, III издание 1853, IV изд. — 1857 г., V издание 1859 г.

⁶⁸ Превод на царския хатишериф, преведен от М. Кифалов, излиза в Букурещ, в 1839 г.; Превод на преписот на хатишериф, преведен от К. Луков, Букурещ, 1841 г. Няма да анализираме тези книги, понеже не представляват художествени ценности. Посочихме ги само да илюстрираме разнообразието на дейността на българската емиграция от Румъния.

⁶⁹ Във връзка с това вж. и Николай Дончев, Български преводи в епохата на Възраждането, сп. Пламък, 1967, бр. 19, стр. 91—92.

временно и пламенни патриоти, които посвещават цялата си творческа сила за издигане на своя народ. А това те осъществяват и чрез преводното дело.

Преведените на български език произведения и печатани в Румъния са много разнообразни не само от гледна точка на съответния културен принос, а и по отношение на различните чужди езици, от които са превеждани — румънски, руски, френски, немски, сръбски и гръцки.

Както споменахме по-горе, особено значение има и фактът, че българските преводачи насочват своя поглед и към румънската културна съкровищница и използват румънски език като посредник между френски или полски, от една страна, и български език, от друга.

Тъй като нямат възможност да публикуват преводите в своята страна, някои български книжовници ги изпращат в Румъния, за да бъдат отпечатани. Броят на всичките преводи от чужди езици на български е бил доста голям и към това ще добавим и констатацията, че някои книги са били издадени във внушителен тираж за времето: от 1100 до 3000 екземпляра.

От горепосочените данни можем да заключим, че Румъния и по-специално градовете Букюрещ и Браила са били през миналия век силни огнища на българската култура, центрове, откъдето се разпространяват книги в България или в Балканския полуостров, в Русия или Цариград. Тази широка културна дейност, извършена от българските емигранти в Румъния, е била много улеснена и от очевидното приятелско отношение на румънския народ към българите, на които той винаги е оказвал гостоприемство и братска помощ.

ЛИТЕРАТУРНИТЕ ПРЕВОДИ НА БЪЛГАРСКАТА ЕМИГРАЦИЯ В РУМЪНИЯ

От началото на XIX в. до 1877 г.

Лаура Баз-Фотиаде (Букуреш)

Досегашните научни изследвания разглеждат различни проблеми на румъно-българските социално-политически, икономически и културни отношения, но няма обстоятелни работи върху преводаческата дейност.

В настоящата статия ще се опитаме да представим дейността на българската емиграция в Румъния за издигане културата на своя народ чрез преводи през периода от началото на XIX в. до Освобождението.

Българската интелигенция, емигрирала в Румъния, е следяла с особен интерес социалния живот в гостоприемната страна. Същевременно българските революционери, намиращи се у нас, са имали възможността да се снабдяват с оръжие, да образуват чети за борба против турското робство.¹ Също така те са имали възможност да образуват комитети, дружества, организации и т.н., често пъти следвайки румънските образци. Били са в тясна връзка с румънски, руски или сръбски политически дейци.²

Българските емигранти са имали възможност да развиват в Румъния и културна дейност: да създадат театър в Браила, който е имал тесни връзки с румънския театър,³ да издават редица вестници и списания на български език или двуезични (на български и румънски) или пък на френски,⁴ да публикуват пак на български език художествените творби на своите големи писа-

¹ Petre Constantinescu Iași, *Rolul României în epoca de regenerare a Bulgariei*, Iași, 1919; Hristo Botev in *Romania*, București, 1947, *Din activitatea lui Hristo Botev în Romania și a altor revolutionari bulgari la București*, București, 1950; *Studii istorice romano-bulgare*, București, 1956; C. N. Velichi, *Asezamintale colonistilor bulgari din 1830*, Buc., 1958; *Mișcările revolutionare de la Braila din 1841—1843*, Buc., 1958; *Atitudinea lui Mihail Kogălniceanu și a unor autoritari din porturile dunerene și a maselor populare în timpul trecerii lui Hr. Botev (27 aprilie—15 iunie 1876)* cn. *Romanoslavica*, 1960, стр. 251—265.

² Petre Constantinescu Iași, *Liberalii români și vechii revolutionari bulgari*, Iași, 1924; *Prima citaliște bulgară din București*, in „*Studii și articole de istorie*“, tom V, 1963; C. N. Velichi, *Ajutorul romano-rus dat bulgarilor din Principatele Romane în urma razboiului din 1828—1829*, cn. *Romanoslavica*, т. II, стр. 261—272; *Emigrarea bulgarilor în Tara Romaneasca în timpul războiului zuso-turc din 1806—1812*, cn. *Romanoslavica*; т. VIII, 1963, стр. 27—58.

³ Надежда Драгова, *Добри Войников, основоположник на българския театър*, сп. *Театър*, год. XI, 1958, бр. 11 и 12; Alexandru Iordan, *Inceputurile teatrului bulgar în Romania*, „*Preocupări literare*“, 1941, бр. 5, и 7; Valentin Chelaru, *Influente literare românești în opera dramaturgului bulgar Dobri Voinikov*, București, 1941. Ioan Massoff, *Teatrul românesc*, т. II, гл. *Teatrul în limba bulgară*, E. P. L. 1966, стр. 244—226.

⁴ Petre Constantinescu Iași, *Raporturi culturale romano-bulgare*, București, 1946. Alexandru Iordan, *Primul ziar bulgaro-roman Badușnost -Vittorul*, cn. *Viata Romanesca*,

тели или различни книги — общокултурни, със социално-политически характер, учебници,⁵ също така преводи от чужди езици на български, речници, разговорници и т.н. Всички те са отпечатани в румънски или български печатници, намиращи се в нашата страна в различни градове. Така например в Букурещ са съществували 28 такива печатници, в Брашов — 9, в Арад 1, в Браила — 7, в Гюргево — 3, в Плоещ — 1, в Ръмникул-Вълча — 1, Тимишоара — 2, в Тулча 1.⁶ Въобще българските емигранти намират у нас благоприятна атмосфера, за да развият широка културна дейност, докато в България цензурата на турската власт е била извънредно строга; труден въпрос е било не само отпечатването, а дори самото снабдяване с книги, излезли в други страни. Много български книжовници са се опитвали да създадат печатници в Самоков, Пловдив или в други градове, но са срещали големи препятствия от страна на гръцкото духовенство или на турската власт.⁷

В Румъния е съвсем друго. Вътрешното и външното ѝ положение е несравнимо по-благоприятно, отколкото на България, а в областта на културната дейност у нас се забелязва известен възход, усилия за популяризирането на световната култура чрез преводи. Много от нашите книжовници ориентират своите сили в тази област, като се стараят да направят, доколкото им е било възможно, най-добър избор на преводните произведения. Големият румънски книжовник Михаил Когълничану е насърчавал превеждането на такива творби, които чрез идейното си съдържание и чрез художествената си стойност са отговаряли на нуждите на социалния прогрес.⁸ Много остро са поставяли на времето въпроса за преводите и Й. Елиаде-Ръдулеску (друг румънски книжовник) в своя вестник „*Curier de ambe sexele*“, С. Къпцинеану в увода към една преведена от него книга,⁹ както и Христо Ботев в своите съчинения. Ето какво казва проф. Георги Димов за неговите позиции: „Ботев вярно разбира и оценява кои чужди произведения се явяват в момента наложителни и полезни за българския читател и кои ненавременни независимо от художествените им качества и високата оценка, получили в чуждата критика.“¹⁰ За да потвърди тази идея, проф. Г. Димов дава следния цитат от съчинението на Ботев: „За французкият народ могат да бъдат „полезни и поучителни“ романите даже и на Пол-де-Кока, а за нас не ще да има смисъл Гетевият Фауст. Романите, повестите, разказите и въобще чисто литературните произведения трябва да се приравняват, или по-право да кажем — да отговарят на стремленията и характерът на онзи народ, на езикът на който се пишат или превеждат те. На основание на това за нас са потребни сега за сега такива литературни произведения, които да отговарят на нашите потребности и стремления и които имат съвременен и общочовешки интерес. А в това отношение най-може да послужи литературата на ония народи, които са били или са и сега в това положение, в каквото сме и ние.“¹¹

В наше време румънският критик Паул Корня в своята книга, посветена именно на тази тема, наблюдавайки периода от 1780 до 1860 г., посочва, че броят на преведените тогава в Румъния писатели е внушителен, а броят на преведените произведения направо събужда удивление. През оная епоха у нас е имало към 300 души, които активно съдействуват за въвеждането на чуждите художествени ценности в румънската културна атмосфера.

Като се прегледа списъкът на преводачите, се вижда, че между тях наред с многото неизвестни имена има и редица изтъкнати румънски писатели. Често пъти и това благородно дело —

1940, бр. 7. Valentin Chelaru, *Periodicile bulgărești în Principatele Romane*, сп. Arhiva, 1935. Маньо Стоянов, *Българска възрожденска книжнина*, С., 1957, стр. 431—469.

⁵ Alexandru Iordan, Petru Beron și primul bucar bulgar, *Timocul*, 1943 г., caietul II и III; C. N. Velichi, Ролята на българската емиграция в Румъния за културното възраждане на българите през периода 1800—1840 г. Славянска филология, т. V, 1963, стр. 179—192.

⁶ Alexandru Iordan, *Contribuții la istoricul tipografiilor muntene*. Activitatea tipografiilor bulgărești, „*Timocul*“, год. IX, бр. 3; М. Начов, *Новобългарската книга и печатното дело у нас от 1806 до 1877 г.*, С., 1921.

⁷ М. Начов, пос. съч., стр. 11—14, 96—102.

⁸ Вж Дан Симонеску, Mihail Kogălniceanu despre literatură, Prefată, București, EPLA, стр. II.

⁹ Biblioteca desfătătoare și plină de învățătură, Craiova, 1830.

¹⁰ Г. Димов, *Българската литературна критика през Възраждането*, С., 1965, стр. 381.

¹¹ Хр Ботев. Съчинения, т. III, стр. 348 (по Г. Димов, пос. съч., стр. 382).

превеждане на чужди творби на румънски език, се посвещават цели семейства. Такова например е семейството Асаки с четирима представители: Лазар (бащата), Георги (синът, писател и изтъкнат книжовник), Елена (негова съпруга) и Ермiona (тяхна дъщеря); също така и четирима души от семейството Билчурещи¹² и мнозина други. Превежда се и белетристика, и философия, и научни съчинения, и т.н.

Българските емигранти, като живеят в тази кипяща културна атмосфера, покрай своята усилена идеологическа и политическа дейност се насочват и към преводачество. Често пъти дори и ония български книжовници, които са се намирали в България или в други страни, изпращали оттам своите преводи, за да бъдат публикувани в Румъния. Така например Петко Р. Славейков е печатал в Букурещ през 1852 г. превода на Езоповите басни, а Нешо Бончев е печатал в Браила в български превод пиесата на Фр. Шилер „Разбойници“.¹³

Преводите на български от различни езици, излезли на територията на нашата страна, имат широк диапазон; те принадлежат към световната и румънската литература, към фолклора; някои от тях са с нравствено-възпитателен характер, други са юридически, дидактични, религиозни, трети имат историческо съдържание и т.н.

Така българската култура чрез преводите, издавани по онова време в Румъния, се развива особено интензивно.

В настоящата статия не ще се занимаваме с художествената стойност на гореспоменатите преводи; днес част от тези произведения имат нови преводи на много по-високо равнище в сравнение с предишните. Тук ни интересуват други аспекти на преводаческата дейност на българската емиграция в Румъния. Като гледаме на тази дейност в историческа перспектива, смятаме, че можем да отделим четири основни проблема.

ИНТЕРЕСЪТ, ПРОЯВЕН ОТ БЪЛГАРСКИТЕ КНИЖОВНИЦИ, НАМИРАЩИ СЕ В РУМЪНИЯ, КЪМ РУМЪНСКАТА ЛИТЕРАТУРА И КУЛТУРА

Първ, който манифестира такъв интерес, е Софроний Врачански, дошъл в Букурещ през 1803 г. Тук той получава широки възможности да продължи своята литературна дейност, тъй като е имал на разположение голям брой румънски, гръцки и руски книги в библиотеките на Влахия и Молдова. В Букурещ през 1805 г. Софроний пише своя труд Съчинение върху православната, еврейската и мохамеданската вяра, съставен от три глави, отнасящи се до трите религии. В същност това е превод на различни откъси от руски и гръцки книги. Третата глава, озаглавена „Система и религия магомеданская“ представлява превод на книгата *Sistema religiei mahomedane* от Димитрие Кантемир.¹⁴ За нас тази глава има голямо значение, тъй като тя свидетелства за проявения интерес от страна на Софроний към румънския книжовник, който да му бъде уважението, с което се отнася той към него.

Българската книжовна критика отдава особено значение на идването в Румъния на Софроний Врачански.¹⁵ „Букурещкият период в Софрониевата литературна дейност представ-

¹² Paul Cornea, *De la Alexandrescu la Eminescu*, București, 1966, стр. 52.

¹³ Вж. М. Стоянов, пос. съч., стр. 28.

¹⁴ Както свидетелствуват изворите, Софроний не е работил по оригинала на Кантемир, а по руски превод на Иван Илински, публикуван в Петербург през 1722 г. Вж. С. N. Velichi, *Ролята на българската емиграция в Румъния през културното възраждане на българите през 1800—1840 г.* Славянска филология, т. V, С., 1963.

Stefan Giobanu, *Dimitrie Cantemir in Rusia, Analele Academiei Romane*, mem. Secției literare, seria III, vol. II. Mirea Despre Dimitrie Cantemir, Iași, 1926.

¹⁵ През периода на своя престой у нас Софроний прави и други преводи: *Театрон политиконсиреч гражданское позорище*, превод от гръцки (както сам авторът признава). Вж. във връзка с това: Ariana Camarleanu, *Traducerea greacă a „Teatrului politic“ atribuita greșit lui N. Mavrocordat și versiunile ei rumânești*, *Revista istorică română*,

...лява нова голяма крачка напред не само в развитието на Софроний като писател, но и в развитието на българската литература изобщо. През този период той стига преди всичко до мисълта да създаде българска печатна книга.¹⁶

Преселник в нашата страна, Кифалов стига до мисълта, че е необходимо да развива такава дейност, която да бъде полезна в еднаква степен и за българския, и за румънския народ. За тази цел той прави преводи не само на български, а и на румънски език¹⁸ или пише част от своите работи направо на румънски.¹⁹ Кифалов обръща особено внимание на преводите. Чрез тях той не само цели да разшири кръгозора на своя народ, а полага усилия да намери различни възможности за сближаване между българи и румъни, като допринася много за тяхното взаимно опознаване. С тази цел той подготвя за българския читател Заради възрождение новоя българской словесности от Ю. И. Венелин и я публикува в Букурещ през 1842 г. Като анализираме тази книга, изпъкват няколко интересни проблема.

Какво е целил Кифалов и защо събира той двата еднородни труда в една книга? Първата част на книгата е посветена на българския народ, на неговата култура и минало, а втората съдържа данни относно миналото на румънския народ, за основаването на княжествата Молдова и Влахия, а що се отнася за Трансилвания, Раич казва, че римляните намерили тук едно храбро население — даките, които трудно покорили. После говори за първата династия на Басарабите и за нейните връзки с българите и т. н. Някои тезиси на Раич днес са остарели и погрешни от научна гледна точка, но ясно е съзнанието на автора, че населението в Молдова, Влахия и Трансилвания принадлежи към едно и също племе — те всички са румънци (както той сам заявява).

Всичко, което е известно за Кириакодромион, сиреч Неделник, което фактически е също така превод, както се вижда от дългото ѝ заглавие: Кириакодромион, сиреч Неделник... Преписаний от славянското и от греческото, дълбаейки езика на българския простий език от смиреното Врачанско епископа Софрония... Освен това, пак у нас, той е писал и оригиналното си съчинение Житие и страдания грешного Софрония, което Г. С. Раковски обнародва за пръв път в своя вестник „Дунавски лебел“ през 1861 г., бр. 55—62.

¹⁹ Corespondanță de bienfacere sau acte de fondare a unui spital și școală trala din orașul Tirnovo din Bulgaria, București, 1866; Povataimporiiva holerii, București, 1812, edita II 1847 (Вж. във връзка с това и George Crăiniceanu, Literature medicala, Iasi, 1967, стр. 554).

Раич е много лаконичен, М. Кифалов идва също с повече конкретни данни, за да допълни картината и актуализира някой въпрос, отнасящ се до нашата страна.²⁰

Тази книга е адресирана от М. Кифалов към много голям кръг читатели, затова той я превежда едновременно и на гръцки (т.е. на едната страница с българския текст, а на другата същият текст, преведен на гръцки, като е смятал, че има по-широко разпространение на Балканите).

Очевидно с този превод М. Кифалов е искал да покаже пред обществото връзките, които съществували между румънците и българите, да обнародва историческото и културното минало на двата народа, да съдействува за тяхното сближаване.

Преводът се е ползвал с голям успех, особено в Румъния и България.²¹

Друго доказателство за интереса на българските книжовници към културата на нашата страна представлява българският превод на книгата *Creștinarea unui preot al Isidii, sau incercuturile creștinătății* от големия румънски писател Йон Елиаде Ръдулеску, направен от Василий Станкович в Букурещ през 1845 г. Второто издание на този превод, въпреки че е направен 30 години по-късно, през 1875 г., запазва формата и езика на първичния превод с цел да се види как се е писало през Възраждането и да служи по такъв начин като средство за проучване в областта на литературния език (намерение, подчертано от самия издател Димитрий Станкович, сина на Василий Станкович).

Както към първото, така и към второто издание има увод под формата на писма (към читателите, към башата, към сина и т.н.), в които се излага целта на превода, оценки върху книгата, ролята, която ще играе тя сред читателите, разкрива се желанието на преводача да даде своя принос за издигане културното ниво на българския народ. Този маниер да се пише уводът към книгите, е бил често използван при издаване на печатните книги у нас през този период и те фактически представляват първите образци, първите стъпки в епистолярната литература, която по-късно ще се развива в българската литература.²²

Преводачът е добър познавач на румънския език и при превода се чувства как този език му влияе особено в лексиката, в строежа на изречението или в редица словосъчетания, съвсем чужди за българския език. Ето например:

Той струва да се клатят
камените

El face să se clatine pietrele și imblinzește
fiarele sălbatice)

и укротява дивите звери

(стр. 4)

(стр. 4)

²⁰ Така например, когато Раич се оплаква, че не е имал на разположение по-стари извори от които да черпи сведения за историята на нашите князства — Влахия и Молдава, — заключава лаконично: „Нихное сегашне состояние под турешким ярем е рабско. Имат някоя волност в това, че имат свое князеве и повелители.“ Под линията Кифалов добавя: „Сос жертвы Русской Державы, според Канарджийски договор с Отоманската порта от 1774 г. Влахия и Молдова получиха покровителство нейно, а сос Адрианополской договор 1829 г., возвишение и утверждение своих внутреннего уряда, под закони однородне князеве с добры законе, сос земска войска с карантине и с придобывание своих земель кои бяха превзеты от турци и пр., така что ныне се радват на злат век.“ Такива бележки или допълнения напълно липсват в оригинала. Фактът, че те съществуват в българския превод, свидетелствува за богатата ерудиция на преводача и за грижата му да представи историята на нашата страна колкото се може по-пълно.

²¹ В Букурещ са били разпространени 761 екземпляра, в Браила — 171, в Галац — 116, в Крайова — 104, в Плоещ — 69, в Александрия — 34, във Фокшани — 39, общо 1329 екземпляра; в България — 145, в Турция — 100, в Македония — 30, общо 275 екземпляра. Интересът на тази книга личи и от факта, че тя е била изпратена в няколко екземпляра на библиотеците в Петербург, Москва, на академията в Петербург, на библиотеците в Одеса, Сърбия, Черна гора и на народната библиотека в Гърция.

²² Основоположник на тази епистолярна литература в България е Неофит Бозвели, който, заточен в Хилендарския манастир, в писма излага своите мисли. По-късно традицията е била продължена в българския периодичен печат, който възприема тази форма като публицистичен жанр.

(стр. 6)

Той точас се свести и си докара на ум за
срещнуването които шеше да има с Олинта

El atunci s-a trezit și și-a adus aminte de
intilnirea pe care trebuia să o aibă cu Olin

(стр. 56)

(стр. 56)

Горепосоченият превод се е радвал на широка популярност в Сърбия, Македония, Гърция, Цариград, а в Румъния се е разпространил в множество градове. Общият тираж е внушителен за онова време — 3000 екземпляра, а това свидетелствува за интереса, който се отдава на големия румънски книжовник Йон Елиаде Ръдулеску като филолог, писател, поет, издател, публицист и политически деец.

Общуването на българските книжовници с румънската култура се проявява и в периодичния печат по онова време. Така например във вестник „Отечество“²³, редактиран от П. Кисимов, излиза пътеписът на румънския писател Чезар Болиак От Русчук до Варна²⁴, препечатан после и в седмичния вестник „Libertatea“²⁵, притурка на българския вестник „Свобода“, редактиран от Л. Каравелов (Букуреш, 1871). Понеже П. Кисимов е превел цяла книга от румънски на български,²⁶ за която ще говорим малко по-долу, склонни сме да мислим, че българският вариант на този пътепис е направен пак от него.

Във вестник „Македония“²⁷ излиза друга творба Народ и Народност от Йоан Майореску, румънски учител, публицист и баща на бъдещия голям литературен критик Титу Майореску. Той е играл важна роля в революцията от 1848 г. Тъй като е бил изтъкната личност у нас, Й. Майореску се е радвал на популярност сред българската интелигенция. Тази статия представява фактически синтез на неговите идеи, както това личи от нейното подзаглавие: Извлечение от мислите на Й. Майореску. Преводът е направен от Васил Икономов.²⁸

В рамките на същия въпрос включваме и статиите на Богдан Петричейку Хаждеу, публикувани във вестник „Бъдушност“ — „Viitorul“, редактиран от него заедно с Г. С. Раковски.²⁹ В страниците на споменатия вестник тези статии излизат едновременно и в българския вариант, ставайки по такъв начин достъпни в еднаква степен и за румънци, и за българи. Тези статии са: Остатък гърколудия у румъните,³⁰ Ситуация,³¹ Романия,³² Да или Не?³³

II

РОЛЯТА НА РУМЪНСКИТЕ ПРЕВОДИ КАТО ПОСРЕДНИЦИ МЕЖДУ ДРУГИ ЧУЖДИ ТВОРБИ И БЪЛГАРСКИЯ ЧИТАТЕЛ

Много български емигранти, като се установяват за дълго време в Румъния, усвояват румънския език до такава степен, че са в състояние да правят преводи от румънски на български на съчинения от други литератури. Така например българският книжовник Пандели Кисимов,

²³ Излиза в Букуреш от 1869 г. до 1871 г.

²⁴ Пътеписът е публикуван и в румънския вестник „Trompeta Carpaților“, по който е направен и преводът на български език (вж. М. Стоянов, пос. съч., стр. 412).

²⁵ Libertatea, год. II, 1871, бр. 12, 15, 16 и 17 юли.

²⁶ Става дума за книгата на полския писател Юзеф Игнаци Крашевски, преведена най-напред на румънски, а после Кисимов от румънски я превежда на български.

²⁷ Македония, год. IV, бр. 61, 62, от 23 и 30 юли 1870 г.

²⁸ Вж. М. Стоянов, пос. съч., стр. 148.

²⁹ Al. Iordan, Op. cit.

³⁰ Бъдушност — Viitorul, I, 1864, април, 6, 12.

³¹ Пак там, май 1.

³² Пак там, май 10, 17.

³³ Пак там, май 10.

добър познавач на румънски език, превежда книгата на полския писател Игнат Крашевски³⁴ Варвара Убрих калугерица в Краков, обаче не от полски, а от румънски, както сам преводачът съобщава на вътрешната корица на книгата. Тя излиза в отделно издание в Цариград през 1873 г. Обаче преди да излезе там, Кисимов я публикува в Румъния в своя вестник „Отечество“ — „Patria“³⁵. Според сведенията на М. Стоянов тази книга е била преведена и от Ст. Вълчанов (в. Училище, III, 2 стр. 16, 27 февр. 1873 г.), а отзив в нея има в „Независимост“, IV, 2 стр. 15, 27 окт. 1873 г.³⁶

Друго произведение, преведено на български чрез румънски език, е и сборникът приказки Халима, издаден в Браила през 1864 г. и преведен от Иван Мънзов.³⁷ Румънският учен Н. Картожан в своя труд *Cărțile populare în literatura românească* посочва, че първият румънски превод на Халима излиза през 1783 г., направен по съкратен гръцки вариант от свещеник Рафил, игумен в Манастира Хорезу, заедно с Йордан Биев граматику Каппадокиану — гръцки тълкувател. „Румънският превод запазва напълно заглавието на гръцкото издание *Aravicon Mithologicion*, приказките са подредени по същия начин, имат същите имена, както и в гръцкото издание, различни обаче от собствените имена на героите, намиращи се във френското издание.“³⁸ През XIX в. този превод на румънски език е отново съпоставен с гръцкия оригинал, за да се спери точността му, после е стилизиран и публикуван от Герасим Горжан през 1835 — 1838 г.³⁹

Редица елементи ни дават право да мислим, че преводачът Иван Мънзов използва именно гореспоменатия румънски вариант, за да направи българския вариант на Халима.

Най-напред, като сравним данните за появата на румънския и българския вариант, се вижда, че румънският е по-стар. При това се констатира, че към българското издание е приложен увод, който повтаря дословно текста на увода от румънското издание. Чрез алегорична форма в този увод се посочва целта на превода:

„Колкото по-много се работи земята, толкова по-много ражда, по-изобилно и по-много; колкото по-много войнът вижда битки, толкос по-много става храбър и смел. Тъй и човекът, колкото по-много прочита различни съчинения, толкос по-много му се надарява душата и умат с приятни дарби.“

„Pămîntul și păcit se lucrează mai bine, cu atît rodesc mai bine și mai mult; ostașul păcit vede războaie mai multe cu atît se face mai viteaz și mai îndrăznet; asemenea și omul păcit citește cărți mai multe, cu atîta mai mult i se îmbogățește sufletul și mintea cu daruri bune și plăcute.“

Иван Мънзов, роден в Браила в 1848 г., учи в Браила — румънска гимназия, работи като печатар и журналист в Нови Сад и Букурещ. Издавал вестник „Тъпан“ в Букурещ през 1869 — 1870 г.; 1875 г. Тъй като се е учил и е живял дълго време у нас, можем да заключим, че на Мънзов му е било много по-лесно да преведе Халима по гореспоменатия румънски вариант, отколкото по други варианти на различни чужди езици. Освен това в отделни места се среща съвсем неподходящ за български език словоред или нетипични български синтагми, които по-скоро са калки от румънски език, и това представлява друг аргумент в подкрепата на нашето твърдение, че преводът на Мънзов е направен по румънския вариант. Ето няколко примера:

„Като ти уби сина ми, тъй си пада да убиа и аз тебе; търговецът му отговори: господине мой, стори милост...“ (стр. 36) или:

„Dacă tu i-ai omorît pe fiul meu, se cade să te omor și eu pe tine; negustorul îi răspunde stăpinul meu, fă-ți milă.“

³⁴ Името на полския писател е дадено само чрез главните букви И. К., а М. Стоянов установява, че той е Игнат Крашевски (вж. по-подробно за това в М. Стоянов, пос. съч., стр. 210).

³⁵ Отечество, I, 40—63, 8 май — 6 ноем. 1870 г.

³⁶ М. Стоянов, пос. съч., стр. 210.

³⁷ Второто издание излиза в Русе в 1867 г.

³⁸ N. Cartoian *Cărțile populare în literatura românească*, т. II, Букурещ, 1938, стр. 309; вж. и стр. 307—309.

³⁹ Това издание е преименувано през 1857 и 1899 г. Вж. за Халима и в *Istoria literaturii române*, т. I, Издателство на академията, 1964, стр. 734.

„Любезна моя сестро, стори добре, моля ти се, та следвай вчерашната повест...” (стр. 36)

или:

„Замръкна и нощ ни пристигна...”!

lubita mea soră, fa bine rogute si urmează povestirea de ieri.

S-a întunecat și noaptea ne-da a ajuns...

Названията на някои административни длъжности също следват румънски образци. Така например векил се среща в български език под формата векилин. Преводачът обаче не използва тази форма, а я употребява точно така, както е тя на румънски език.

„Сахазиян като си натъкмил
добре държавата оставил

векил на мястото си, едного!
от най-верните князеве” (стр. 9)

Deci Sahazian puinbu-și la o
rinduiala pricinile împărăției
sale, orinduind vechil în locul
său pe unuldin cei mai cu minte
și mai credincioși domni ai împă-
răției sele...” (p. 1)

Думата тептил е използвана в българския превод със същото значение, както и в румънски, обаче преводачът, за да бъде по-ясен, я слага и в скоби, без да я преведе. Така например в следващия откъс е далена в смисъл на предрешен, декизиран:

„После като излезим от града,
да оставим ловците вън на края,
а ний двама да се върнем в града
нощем предрешени (тептил) и да
влезим в палата дето спя
аз...” (стр. 14)⁴⁰

Si după ce vom eși din cetate,
să lăsăm pe ceilalți afară la
margi.. ne și noi amindoi să
ne întoarcem în cetate noaptea
imbrăcați tiptil și să intrăm
în palat unde dorm eu... (7)⁴¹

В друг откъс тази дума е използвана в смисъл на неизвестен, непознат. Макар че същата стойност има и съответната българска дума, преводачът намира, че ще бъде по-ясен, ако сложи в скоби и румънската дума тептил:

„Нека отидем по други страни
и да живеем тамо, като ни бог
даде непознати (тептил) и както
можем” (стр. 15)

„Aideți să ne ducem la alte
împărății și să trăim acolo
oricum o da dumnezeu, triptil
cum vom putea...” (p. 8)

Всички горепосочени данни водят към заключението (въпреки че преводачът не дава никакви сведения в това отношение), че българският превод на Халима е направен по румънски вариант, а последният е бил посредник между гръцкия и българския вариант.

Друга книга, разпространена много в Румъния и в България, е и Александрия. Тя също така е била преведена на български от румънски език.⁴²

Роля на посредник е изиграл румънският език и за някои френски произведения, преведени на български. През 1872 г. Иван Лилев публикува в Букурещ превода на пиесата Георги Данден или излъган мъж. Редица елементи ни дават основание да смятаме, че преводът на български е направен по румънски вариант, а не по оригинала. На първо място изтъкваме, че в нашата страна Молиер още през първите десетилетия на XIX в. се радва на голяма популярност.

⁴⁰ Вж. превода на Иван Мънзов, стр. 14.

⁴¹ Вж. превода на Г. Горжан, стр. 7.

⁴² За различните варианти и преводи на Александрия от румънски на български вж. Георги Дандев, *Alexandria din romană în bulgară*, сп. Романославика, XV, 1967, стр. 109—116.

Известно е, че първият спектакъл на пиесата „Скъперникът“ от Молиер на румънски език се е състоял през 1818 г. От тази дата голяма част от комедиите му биват преведени и представени на румънски език. Между преводачите се намират изтъкнати книжовници като: Йон Елиаде Ръдулеску, К. Негруци, И. Гика и други. „Изборът на Молиеровите пиеси с цел да бъдат печатани и играни посочва предпочитанието на ония произведения, които съдържат сатира на нравите (Анфитрион, Женитба по принуда), в които силно се критикува буржоазията, която подражава на аристокрацията, като се домогват до благороднически звания (Жорж Данден, Грубияният благородник). Всички тези преводи, без да достигат художественото ниво на френския оригинал — успяват да запознаят румънската публика с внушителен брой Молиерови комедии.“⁴³ Николае Йорга, румънски учен, свидетелствува, че Жорж Данден е бил преведен у нас най-напред на гръцки от К. Аристия през 1827 г. и издаден в „Типография Ноуа“ в Букурещ,⁴⁴ а Г. Опреску в споменатото произведение публикува две страници факсимиле на този превод.⁴⁵ Пак той посочва, че тази пиеса е била преведена на румънски от Г. Гръдищяну-син.⁴⁶ В една документална студия румънският критик Джордже Кълинеску публикува списъка на преведените пиеси до 1836 (вж.: *Gazeta teatrului național*, 1836, бр. 3, стр. 32) и посочва и ония, които били под печат. Между тях е и *Georges Dandin sau Bărbatul încornorat de la Moliere*, преведен от Д. Майорул Войнескул.⁴⁷ Като сравним данните, излиза, че румънският вариант е по-стар от българския превод и това представлява още едно доказателство в подкрепа на нашето твърдение. От друга страна, културният хоризонт на българския преводач Иван Лилев доказва добро познаване на румънски език⁴⁸ (а не на френски), а в някои стилни особености, срещани в неговия превод, прозира румънският вариант, по който той е работил. Ето няколко примера:

- Любен: Никак, никак. Имаш ухота да ме — Liuben: De loc, de loc. Ai poftă să mă
водиш за носа. duci de nas.
— Клитандру: Вярвам. Имаш и мина на — Klitandru: Cred. Ai și mina unui. foar-
много изкусен човек! (стр. 62) rte prefăcut!
— Г. Данден: Защото се виждаш утеснена — G. Dandin: Pentru ca te vezi strimto-
от всички страни. (стр. 77) rata din toate părțile.

В превода срещаме и типични румънски междуметия като: пѐй, аолеу, или изрази от типа: целувам ти ръцете, каква сладост, къде дяволите остана, ще ти дам през носа и т.н.

В текста срещаме и друг елемент, който подсказва румънския извор на превода: много от действащите лица от пиесата са побългарени, нещо характерно за оная епоха (Любен, Ангелика, Георги Данден), обаче името Клитандру е взето направо с румънската му форма. Ако би било побългарено (както и другите), би трябвало да има формата Клитандър, а не с румънското окончание у.

Между преведените на български език пиеси през онова време изглежда, че Жорж Данден от Молиер се е радвала на голям успех, тъй като е била печатана в 1066 екземпляра и разпространена в Румъния,⁴⁹ България, Константинопол и другата.

От всичко казано дотук можем да заключим, че румънският език, като е послужил за посредник между други чужди езици и български, е представлявал за българските емигранти и преселници средство за опознаване на редица творби от световната литература и по такъв начин е допринесал за издигане общо културата на българския народ.

⁴³ G. Oprescu, *Istoria teatrului in Romania*, Букурещ, 1965, стр. 268—269.

⁴⁴ N. Iorga, *Molière și Romanii*, *Revista Istorică*, год. VIII, 1922, бр. 1—3, стр. 4—5.

⁴⁵ G. Oprescu, пос. съч., стр. 269.

⁴⁶ G. Oprescu, стр. 269, под заглавие — *Georges Dandin sau Bărbatul cornat in părere*.

⁴⁷ G. Călinescu, *Material documentar, Studii și cercetari de istorie literară și folclor*, 1959, бр. 1—2, стр. 386.

⁴⁸ М. Стоянов, пос. съч., стр. 231.

⁴⁹ У нас пиесата е била разпространена в различни градове (навярно е била играна пак на български език). Интересно е обаче, че между имената на абонатите, публикувани в края на

ПОПУЛЯРНОСТТА НА НЯКОИ ПИСАТЕЛИ И ЛИТЕРАТУРНИ ПРОИЗВЕДЕНИЯ

От целия обем на преведените на български език и печатани в Румъния произведения изпъкват няколко по-значителни. Тяхната поява смятаме обусловена от цялата културна атмосфера от нашата страна, от проявения към тях интерес от страна на румънската общественост. Наистина, изглежда, че това е упражнявало особено влияние върху българските преводачи, като ги ориентира към определен писател или определена творба, канализирайки до известна степен естетическия им вкус. В това отношение показателен е случаят с книгата на А. Коцебу Помагачът без помощ, на немски Max Hellenstein. Тя излиза в Браила през 1871г. в превод на Павел Икономов.⁵⁰

От данните, с които разполагаме, личи, че преводачът е бил образован човек, познавал най-малко три чужди езика: немски, френски и румънски (и от тези езици той правел някои преводи в българската преса). Той е роден в Свищов, по-голямата част от живота си е прекарал в Браила. Като е живял дълго време в Румъния, не е бил далеч от културния живот у нас и не случайно се заема да превежда от твореството на Коцебу.

Джордже Кълинеску, румънски литературен критик, посочва, че славата на Коцебу е извънредно голяма по онова време.

Преведената на български език пиеса Помагачът без помощ не е спомената в никой извор, че е била преведена и на румънски език, обаче нейното превеждане на български можем да свържем с цялата атмосфера на епохата, в която е живял преводачът, със славата, на която се е радвал по това време Коцебу. Това литературно явление е посочено от Пол фон Тигем в труда му „Сравнителната литература“.⁵¹

За популярността на немския писател говори и Богдан Дуйка (румънски книжовник), като подчертава, че и у нас Коцебу „е намерил много поклонници и преводачи и понякога той е бил любимец на нашата театрална публика“⁵². Друг румънски критик Г. Опреску го представя в конкретния контекст на румънската атмосфера от онова време. „Наличието на Коцебу, чиито пиеси по-скоро показват сръчност в техния строеж, без да изпъкват с някаква по-висока идеяност, това е доказателство за ограниченото критично отношение на ръководителите на филхармонията и показва вкуса на хайлайфа. Представянето на неговите комедии и драми обаче доказва популярността на този автор (разр. м., Л. Б. Ф.), оженен във виенските кръгове, бивш директор на „Burgtheater“, преведен на унгарски и словашки, като се е радвал на извънредна слава; създавал някои бляскави пиеси и други съвсем наивни и повърхностни. У нас е бил преведен най-напред от И. Въкреску, който е познавал от Виена успеха на този драматург, така че Коцебу ще се радва и у нас на особено внимание именно към края на дейността на филхармонията (разр. м., Л. Б. Ф.), в който мелодрамата и водевилът дават тон на театралната оценка.“⁵³

Следователно смятаме, че превеждането на пиесата на Коцебу на български е резултат на успеха, на който се е радвал в нашата страна немският писател.

Също голям успех е пожънал у нас и френският романист Евгени Сю, тъй като в кратко време (от 1852 г. до 1858 г.) излизат девет преведени на румънски негови произведения.⁵⁴ От

книгата, има и румънски имена: И. Мъркулеску иска 6 екземпляра; С. Григореску — 4; Ст. Р. Думитреску — 1. Тези имена свидетелствуват за връзките между румънците и българите от Букурещ.

⁵⁰ На корицата на книгата не е посочено името на преводача, обаче М. Стоянов в пос. съч., стр. 150, смята, че е Павел Икономов.

⁵¹ Paul von Tieggen, *Literatura comparată, traducere i prefața de Al. Dima*, 1966, p. 113—114.

⁵² Bogdan Duică Traducători români ai lui August de Kotzebue (1830—1850) in volumul Lui Titu Maiorescu, 1900, 15 februarie, p. 188—204.

⁵³ G. Opreșcu, *Istoria teatrului în România*, București, 1965, p. 270.

⁵⁴ Chernos Corsarul, tradus de C.C. Băjenaru, București, 1852; Dealul dracul, tradusă din franțuzește de S. Mihăilescu, 1853; Misterele Parisului mare roman social, fascicule 1—7,